

Ενότητα 1

**Πώς να γίνετε ένας
καλός παρατηρητής
πουλιών**

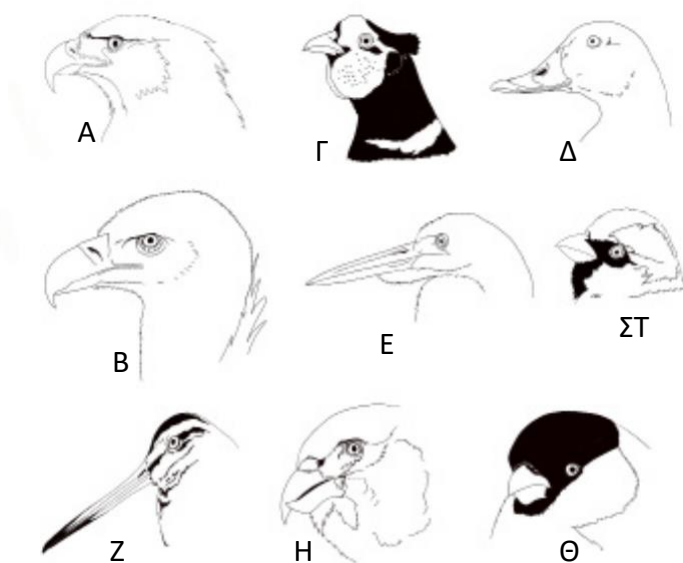
ΕΝΟΤΗΤΑ 1

ΠΩΣ ΝΑ ΓΙΝΕΤΕ ΕΝΑΣ ΚΑΛΟΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΣ ΠΟΥΛΙΩΝ

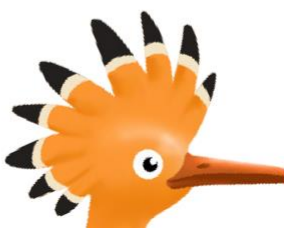
Για αιώνες τα πουλιά αποτέλεσαν αντικείμενο του ενδιαφέροντός μας για πολλούς και διάφορους λόγους. Είναι όλα γύρω μας, έχουν την ικανότητα να πετούν και βελτιώνουν την ποιότητα της ζωής μας με το κελάηδημα και το τιτίβισμά τους. Μάς χαροποιούν και μάς ξαφνιάζουν με το πλούσιο χρωματιστό φτέρωμά τους, την ικανότητα τους να πετούν ή με τον τρόπο που αναζητούν τροφή και κτίζουν τις φωλιές τους. Αυτά τα χαρακτηριστικά αλλά και η μεγάλη δραστηριότητα και κινητικότητα τους έδιναν πάντοτε κίνητρο παρατήρησης της ζωής και της συμπεριφοράς των πουλιών, που αντιπροσωπεύουν μία από τις μεγαλύτερες ομάδες σπονδυλωτών, περιλαμβάνοντας περίπου 11 χιλιάδες είδη, τα οποία απαντώνται σε όλες τις ηπείρους. Επειδή τα πουλιά είναι θερμοαίμα και έχουν την ικανότητα να ρυθμίζουν τη θερμοκρασία του σώματός τους, μπορούν να επιβιώνουν σε πολύ διαφορετικές κλιματικές συνθήκες σε όλο τον πλανήτη, επιδεικνύοντας απίστευτες προσαρμοστικές δεξιότητες.

Τα πουλιά είναι η ομάδα σπονδυλωτών που γίνονται συχνότατα αντικείμενο παρατήρησης και μελέτης από επαγγελματικές, επιστημονικές ομάδες αλλά και ερασιτέχνες, γνωστοί ως παρατηρητές πουλιών. Ο χρόνος κατέδειξε ότι η οικολογία και η ηθολογία βασίζονται σε αυτές τις φαινομενικά επουσιώδεις μελέτες.

Ο προσδιορισμός των χαρακτηριστικών των πουλιών και η κατάταξή τους σε αυτή την ιδιαίτερη ομάδα σπονδυλωτών δεν πρέπει να παρουσιάζει δυσκολία. Η ανάπτυξη των μπροστινών άκρων σε φτερά, η εμφάνιση φτερώματος που σχεδόν καλύπτει ολόκληρο το σώμα του πουλιού, το ράμφος κερατίνης που καλύπτει τα σαγόνια του πουλιού και αντικαθιστά τα δόντια του αποτελούν ορατά χαρακτηριστικά με γυμνό μάτι και είναι τυπικά για όλα τα πουλιά. Εντούτοις, αξίζει να σημειωθεί ότι παρόλο που πολλά από αυτά τα χαρακτηριστικά είναι κοινά στα πουλιά, παρατηρείται μια τεράστια ποικιλία μεταβολών σε αυτή την συγκεκριμένη ομάδα ζώων. Αυτό αντικατοπτρίζεται στην προσαρμογή τους σε διαφορετικά περιβάλλοντα, συμπεριφορές και τρόπους συλλογής τροφής. Ένα καλό παράδειγμα που απεικονίζει αυτή τη διαφορετικότητα είναι το ράμφος ενός πουλιού που δεν χρησιμοποιείται μόνο για συλλογή τροφής αλλά και για την ετοιμασία της, την αφαίρεση, για παράδειγμα, του σκληρού φλοιού του σπόρου ή του ασβεστώδους κελύφους, την σύνθλιψη οστών, το κομμάτιασμα μαλακών ιστών κλπ.

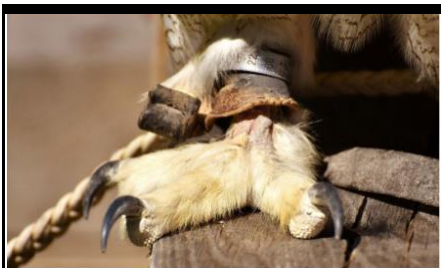

- Α – Αετός
- Β – Γύπας
- Γ – Φασιανός
- Δ – Μασουρατζιής
- Ε – Ερωδιός
- ΣΤ – Στρούθος
- Ζ – Μπεκάτσα
- Η – Σταυρομούττης
- Θ – Σπίνος

Εικόνα 1: Παραδείγματα διαφόρων δομών ράμφους πουλιών

Πόσο συγκεκριμένες μπορεί να είναι αυτές οι προσαρμογές του ράμφους στο είδος τροφής, παρατηρούνται στην περίπτωση του ράμφους του Σταυρομούττη (Εικόνα 1) που είναι ιδανικό για να βγάξει σπόρους από κουκουάρια. Με την εισαγωγή του ράμφους μεταξύ των φολίδων του κουκουναριού και το στριφογύρισμα του κεφαλιού του, μπορεί να μεγαλώσει τα κενά μεταξύ τους και να αφαιρέσει τον σπόρο. Τα πόδια των πουλιών διαφέρουν επίσης όσο και τα ράμφη. Στα υδρόβια πουλιά, τα πόδια χρησιμεύουν ως κουπιά και είναι εφοδιασμένα με επιπλέον δομές που διευρύνουν την επιφάνειά τους (Εικόνα 1 – νηκτικές μεμβράνες της χήνας). Στα αρπακτικά πουλιά, τα πόδια χρησιμεύουν για να αρπάζουν την τροφή τους. Μπορούν να γρατζουνούν και χρησιμοποιούνται όχι μόνο για να αρπάζουν και να κρατούν τη λεία τους αλλά και για να την ξεσκίζουν (Εικόνα 2 – νύχια της κουκουβάγιας). Στα πουλιά που δεν πετούν, όπως οι στρουθοκάμηλοι ή τα εμού, τα πόδια είναι τα βασικά και πολύ αποτελεσματικά κινητήρια όργανά τους (Εικόνα 3 – στρουθοκάμηλος). Η ταχύτητα μιας στρουθοκαμήλου που τρέχει μπορεί να φτάσει τα 70 km/την ώρα.

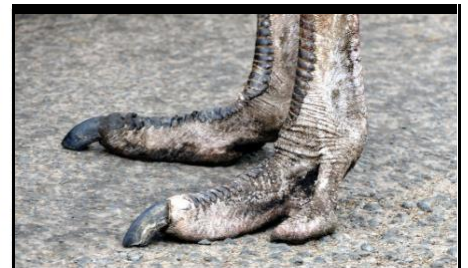
ΕΙΚ. 1. ΠΟΔΙ ΚΟΥΚΟΥΒΑΓΙΑΣ.

ΠΗΓΗ: ΡΙΧΑΒΑΥ

ΕΙΚ. 2. ΠΟΔΙ ΧΗΝΑΣ.

ΠΗΓΗ: ΡΙΧΑΒΑΥ

ΕΙΚ. 3. ΠΟΔΙ ΣΤΡΟΥΘΟΚΑΜΗΛΟΥ

ΠΗΓΗ: ΡΙΧΑΒΑΥ

ΠΟΥ ΒΡΙΣΚΟΥΜΕ ΠΟΥΛΙΑ;

Λαμβάνοντας υπόψη την απανταχού παρουσία των πουλιών, μπορούμε να τα συναντήσουμε σχεδόν παντού, δηλαδή τόσο σε διαφορετικά κλίματα όσο και σε διαφορετικά περιβάλλοντα. Εάν μόλις ξεκινάμε την παρατήρηση πουλιών, είναι καλό να εξασκηθούμε παρατηρώντας τα πουλιά στο κοντινό μας περιβάλλον. Στους χώρους για παρατηρήσεις σε ένα αστικό κέντρο περιλαμβάνονται: τα πάρκα, οι ταΐστρες πουλιών, οι κήποι σπιτιών, τα περιχώρα ή υδατοδεξαμενές. Σε αγροτικές περιοχές, οι παρατηρήσεις μπορούν να γίνονται σε αγροκτήματα, αγρούς, λιβάδια ή γειτνιάζοντα δάση. Η παρατήρηση πουλιών είναι ένας άψογος τρόπος για ένα παιδί για να αναπτύξει την παρατηρητικότητα και την περιέργειά του για τον κόσμο. Δίνει τη δυνατότητα στα παιδιά να εξοικειώνονται με κάποιους γενικούς κανόνες της φύσης και να ελκύεται η προσοχή τους στην ανάγκη να προστατεύουν τη φύση. Τα τυπικά χαρακτηριστικά ενός παρατηρητή πουλιών είναι: πάνω απ' όλα υπομονή, σχολαστικότητα και συστηματικότητα. Οι παρατηρήσεις μπορεί να περιορίζονται μόνο σε μία έξοδο στους αγρούς. Μπορεί να γίνονται και συστηματικές παρατηρήσεις, κατά τη διάρκεια των οποίων θα καταγράφεται η παρουσία διαφόρων ειδών, καθώς και η συμπεριφορά τους καθ' όλη τη διάρκεια του έτους.

Η προετοιμασία για παρατήρηση πουλιών είναι σημαντική. Ο παρατηρητής πουλιών πρέπει να φορέει ρούχα παραλλαγής, κατάλληλα στις καιρικές συνθήκες (εκτός κι εάν οι παρατηρήσεις διεξάγονται σε εσωτερικό χώρο). Πρέπει να έχει στυλό ή μολύβι και σημειωματάριο, στο οποίο να παίρνει σημειώσεις

αναφορικά με την ημερομηνία, την ώρα και τον καιρό (θερμοκρασία, βροχή, άνεμο κλπ.). Οι παρατηρητές πουλιών με προηγμένο γνωστικό επίπεδο μπορούν να χρησιμοποιούν κιάλια ή τηλεσκόπιο.

Στην περίπτωση αρχάριων πτηνοπαρατηρητών, είναι καλύτερα να μάθετε πώς να χρησιμοποιείτε κιάλια ή τηλεσκόπιο πριν βγείτε έξω στους αγρούς, δοκιμάζοντας τον, για παράδειγμα, σε παιδικούς σταθμούς ή σε σχολικά κτήρια. Κάτι χρήσιμο που καλό είναι να έχετε μαζί σας, είναι ένα οδηγό πουλιών. Τα χαρακτηριστικά των πουλιών που βοηθούν ώστε να διακρίνετε το ένα είδος από το άλλο, σημειώνονται μαζί με τα χαρακτηριστικά που σας βοηθούν να προσδιορίσετε την ηλικία και το φύλο του πουλιού. Εάν δεν έχουμε οδηγό πουλιών, καλό είναι να σημειώνουμε όλα τα χαρακτηριστικά και τις συμπεριφορές ενός πουλιού που ίσως αργότερα αποδειχθούν βοηθητικά για να προσδιορίσουμε τα είδη. Είναι επίσης σημαντικό να σημειώνουμε το ύψος του ζώου (το ευκολότερο που έχουμε να κάνουμε είναι να το συσχετίζουμε με το πουλί, του οποίου γνωρίζουμε το μέγεθος, για παράδειγμα ένα πουλί με μέγεθος Στρούθου, ένα πουλί με μέγεθος Περιστεριού) και επίσης η χαρακτηριστική σήμανση του πουλιού. Πριν βγούμε στους αγρούς, μπορούμε να σχεδιάσουμε περιγράμματα πουλιών πάνω στα οποία μπορούμε να σημειώσουμε τα χρώματα των πουλιών που βλέπουμε.

Εν τω μεταξύ, μπορούμε να πούμε στα παιδιά ότι τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα ενός πουλιού δεν είναι πάντοτε χρωματιστά: συχνά διαφέρουν μεταξύ φύλων, ζώων σε διαφορετικές ηλικίες και μπορούν να υποστούν αλλαγές διαχρονικά. Τα χρώματα ενός θηλυκού είναι ως επί το πλείστον λιγότερο λαμπερά, επειδή το θηλυκό εκκολάπτει αυγά και μεριμνά για τους νεοσσούς. Έτσι τα «διακριτικά», προστατευτικά χρώματα επιτρέπουν στο πουλί να μην είναι εντοπίσιμο από τους επίδοξους θηρευτές (καμουφλάζ). Οι εκκολάψεις πουλιών σε φωλιές που βρίσκονται στο έδαφος, για παράδειγμα στις Πελλοκατερίνες, μπορούν επίσης να επωφεληθούν από το καμουφλάζ, εξισώνοντας το χρώμα τους με τον περιβάλλοντα χώρο (μίμηση). Είναι ακόμη σημαντικό να σημειωθεί ότι το καμουφλάζ χρησιμοποιείται ως παθητική αμυντική στρατηγική. Πολλά είδη ζώων μιμούνται αυτό τον περιβάλλοντα χώρο με την εμφάνιση και το χρώμα τους, ο δε εντοπισμός τους μπορεί να αποτελέσει ένα δύσκολο τεστ για τη διορατικότητα των φυσιολατρών.

Διάφορα μορφολογικά χαρακτηριστικά που είναι σημαντικό να σημειώσουμε, στην προσπάθειά μας να προσδιορίσουμε το είδος είναι το μήκος και το σχήμα του ράμφους, το μήκος των ποδιών και της ουράς. Επίσης θα πρέπει να θυμόμαστε πού έχουμε παρατηρήσει το συγκεκριμένο πουλί (πάνω σε κάποιο δέντρο, σε κάποια ταΐστρα, στο έδαφος, σε κάποια στέγη, στο πάρκο κλπ.) και τον τρόπο που συμπεριφέρεται (τσιμπολογάει σπόρους, κάθεται πάνω σε κάποιο κλαδί, περπατά στην άκρη ενός υγρότοπου, επιτίθεται σε κάποιο άλλο ζώο κλπ.). Αναφορικά με πρόσθετα χαρακτηριστικά του είδους του πουλιού, κάτι πολύ βοηθητικό είναι να τραβήξουμε φωτογραφία του εν λόγω πουλιού όσο αυτό δεν βρίσκεται στη φωλιά του ή κοντά σε αυτή κατά τη διάρκεια της αναπαραγωγικής περιόδου.

Εκτός από την παρατήρηση πουλιών, μπορείτε να παρακολουθήσετε τα ίχνη τους, δηλαδή αποτυπώματα της παρουσίας τους, χαμένα φτερά, κελύφη αυγών, ίχνη τροφής, φωλιές των πουλιών ή απομεινάρια αυτών. Το κάθε είδος έχει τη δική του χαρακτηριστική δομή στα πόδια όταν μελετάτε το μέγεθος και το σχήμα τους, πράγμα που σας δίνει τη δυνατότητα, όπως και στην περίπτωση των θηλαστικών, να ανακαλύψετε με ακρίβεια το είδος του πουλιού που άφησε τα ίχνη του στο χιόνι, στην υγρή άμμο ή στη λάσπη. Δεν είναι εύκολο, όμως μια μέθοδος που βοηθά να αναγνωριστούν τα ίχνη, είναι

ένα γύψινο αποτύπωμα του ίχνους, στη συνέχεια η μέτρησή του και η αναφορά σε βασικές φωτογραφίες για να προσδιοριστεί σε ποιο πουλί ανήκουν τελικά τα ίχνη. Βάσει ενός τέτοιου αποτυπώματος, μπορούμε ακόμη να προσδιορίσουμε τον τρόπο με τον οποίο κινείται το πουλί (με πηδήματα, με βήματα), την κατεύθυνση της κίνησής του και κατά πόσο το εν λόγω πουλί έχει σχέση με κάποιο υδάτινο περιβάλλον (διχτυωτοί σχηματισμοί ανάμεσα στα δάχτυλα).

Ο χειμώνας είναι κατάλληλη εποχή για αναζήτηση φωλιών κάποιων ειδών. Αυτό ισχύει για μεγάλα πουλιά, όπως αρπακτικά (πχ Γερακίνα), κορακοειδή (πχ Κοράζινος, Κατσικορώννα), αλλά και κάποια μικρότερα είδη, των οποίων οι φωλιές είναι ανθεκτικές και δεν καταστρέφονται τον χειμώνα (πχ η φωλιά της Τζιήκλας ή του Μαυρόπουλλου). Αυτή την περίοδο είναι ευκολότερο να εντοπίσουμε τις φωλιές που έχουν φτιάξει πουλιά πάνω σε φυλλοβόλα δέντρα και να τις παρατηρήσουμε ώστε να προσδιορίσουμε τα είδη των πουλιών που τις έχουν έχει κτίσει. Περιγράφοντας τις φωλιές, οι μαθητές μπορούν να συνειδητοποιήσουν τις άριστε «κατασκευαστικές» δεξιότητες των πουλιών.

Ο τρόπος που το κάθε είδος πουλιού αναζητά την τροφή του επίσης διαφέρει. Γι' αυτό το λόγο, μπορούμε μόνο να μαντέψουμε πώς ένα πουλί τρέφεται με κουκουάρια, ξηρούς καρπούς ή βελανίδια, παρατηρώντας το σχήμα των ανοιγμάτων στο σκληρό περίβλημα των καρπών ή των σημαδιών πάνω στα κουκουάρια.

Η αγάπη των παιδιών να συλλέγουν μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να δημιουργήσουμε τη δική μας συλλογή με ίχνη πουλιών, για παράδειγμα συλλέγοντας κελύφη αυγών και φτερά. Εάν οι συλλογές πρέπει να δημιουργηθούν για παιδιά, είναι σημαντικό να τους θυμίζουμε να σημειώνουν τον τόπο και την ημερομηνία που βρήκαν το δείγμα και επίσης να το φυλάξουν επιμελώς. Τα εύθραστα κελύφη αυγών πρέπει να ξηραίνονται και να τοποθετούνται πάνω σε μαλακό υλικό και μέσα σε κουτιά. Δεν πρέπει να εκτίθενται στο φως, ώστε να μην χάσουν το χρώμα και τα σημάδια που μπορεί να έχουν. Τα φτερά καλύτερα να τοποθετούνται σε τσάντες με φερμουάρ κατάλληλου μεγέθους. Εάν τα φτερά δεν φυλάγονται επιμελώς ίσως καταστραφούν από σκώρο ενδυμάτων. Γι' αυτό προτού τοποθετηθούν τα φτερά σε τσάντες με φερμουάρ, πρέπει να διατηρούνται σε ψυχρές θερμοκρασίες ή να ψεκάζονται κατά του σκώρου. Εάν παρατηρήσετε ίχνη σκώρου, ο ψεκασμός πρέπει να επαναληφθεί. Όταν συλλέγετε κελύφη αυγών, είναι σημαντικό να μιλήσετε στα παιδιά για το καμουφλαρισμένο χρώμα των αυγών που βρίσκονται στο έδαφος ή για το κωνικό σχήμα των αυγών που εντοπίζονται σε προεξοχές βράχων που τα εμποδίζει να κουνηθούν.

Πρέπει να θυμόμαστε την ανάγκη να τηρούμε τους κανονισμούς συμπεριφοράς σε σχέση με τα πουλιά και πάνω απ' όλα να αποφεύγουμε να ξετρυπώνουμε πουλιά και να είμαστε κοντά στις φωλιές τους, όπου υπάρχουν εκκολαπτόμενα αυγά ή όπου τα αυγά επωάζονται.

Το παρόν υλικό μεταφράστηκε στα ελληνικά στα πλαίσια του έργου “Seeing the World Through Nature”. Βασίστηκε στο υλικό που παράχθηκε στα πλαίσια του έργου “Empowering Teachers and Pupils for a Better Life Through Nature”, το οποίο τροποποιήθηκε για να είναι κατάλληλο για παιδιά με οπτικές αναπηρίες, με σκοπό την επαφή τους με τον φυσικό κόσμο και τον κόσμο των πουλιών.

Στο έργο συμμετείχαν μη κυβερνητικοί-μη κερδοσκοπικοί οργανισμοί που εργάζονται για την προστασία των πουλιών και είναι μέλη του BirdLife International, της παγκόσμιας ομπρέλας οργανώσεων για τη διατήρηση της φύσης.

Το BirdLife Πολωνίας (OTOP) ήταν ο συντονιστής του προγράμματος ‘Seeing the World Through Nature’, στο οποίο συμμετείχαν επίσης το BirdWatch Ireland, το BirdLife Malta και το BirdLife Cyprus. Η Πολωνική Ένωση Τυφλών (PAB) ήταν ο εταίρος με τον οποίο συνεργάστηκαν οι πιο πάνω οργανισμοί για την προσαρμογή του εκπαιδευτικού υλικού στις ανάγκες των παιδιών με οπτική αναπηρία.

Το πρόγραμμα χρηματοδοτήθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, μέσω του χρηματοδοτικού προγράμματος Erasmus+.

Το BirdLife Cyprus ιδρύθηκε το 2003 και είναι ο πιο δραστήριος μη-κυβερνητικός, μη-κερδοσκοπικός οργανισμός για την προστασία της φύσης στην Κύπρο. Με γνώμονά μας την επιστήμη, εργαζόμαστε για την προστασία των πουλιών, των βιοτόπων τους και της ευρύτερης βιοποικιλότητας στην Κύπρο, μέσω δράσεων παρακολούθησης, προάσπισης, εκπαίδευσης και εκστρατειών ευαισθητοποίησης και ενημέρωσης. Περισσότερες πληροφορίες:

www.birdlifecyprus.org

